

Írások egy könyvről

Pártok és politikusok Magyarországon 1944–1994*

Izsák Lajos új kötete alapvetően két jól elkülöníthető, de mégis egymással összefüggő részből áll. Az első részben az 1945 utáni párt- és politikatörténet a főszerep, míg a másodikban rövid életrajzokat találhatunk a politikatörténeti tanulmányokban meghatározó szerepet játszó politikusokról. Ezek az életrajzok praktikus részét képezik a kötetnek, hiszen jelentősen segítik a tanulmányok megértését. A kötet jellemzője, hogy a két rész külön-külön, önálló műként is megállná a helyét – így egybeszerkesztve emeli a politikatörténeti fejezetek értékét a második rész, mintegy életrajzi függelékként, mini életrajzi lexikonként szolgálva az érdeklődőt.

Már a kötet tartalomjegyzékének áttekintésekor felmerül az olvasóban az a dilemma, hogy tanulmánykötetet, vagy egy korszakot összefoglaló, feltáró monográfiát tart-e a kezében. A szerző a bevezetőben megpróbálja ezt feloldani: „A fél évszázad magyar történelmét átfogó kötet tanulmányai több évtizedes kutató- és egyetemi oktatómunka eredményeit összegzik. A kutatómunka nagyobb része az 1944 utáni koalíciós évek, közelebbről a polgári pártok történetének feltárására irányult.” Izsák Lajos szerint, csak miután a dokumentumok hozzáférhetővé váltak, terjedhet ki kutatómunkája a Rákosi-korszakra, 1956-ra és a korai Kádár-korszakra (15.). A kötet valójában tanulmánykötet és a monográfia is egyben. Az 1949-ig tartó időszakról 14 tanulmányt találhatunk, amelyek egységes egésznek alkotva szinte teljes párt- és politikatörténeti összefoglalást adnak. Még akkor is, ha nincsen külön tanulmány szentelve az MKP-nek és az SZDP-nek, mivel a többi tanulmány tartalmaz egy-egy témában

* Izsák Lajos: *Pártok és politikusok Magyarországon 1944–1994* (Budapest, Napvilág kiadó 2010 466 p.)

annyi háttér-információt a két pártról, hogy történetük végigkövethető. A kötet korszakról szóló tanulmányai nemcsak párttörténeti jellegűek, hanem egy-egy fontosabb politikai eseményre koncentrálnak feltárják a pártok közötti főbb politikai törésvonalakat, és képet adnak a pártrendszer jellegéről is. Ezzel szemben a Rákosi-rendszerrel, 1956-tal, a Kádár-rendszerrel és az 1989 utáni időszakokkal egy-egy tanulmány foglalkozik. Ezért az 1949 utáni időszakokkal foglalkozó rész nem tekinthető a korszakot feldolgozó, teljes egésznek. Ezek a tanulmányok elsősorban a pártokkal foglalkoznak, így viszont a kötet a magyar többpártrendszer szempontjából az 1945 és 1994 közötti időszakra nézve teljesnek mondható.

A szerző kötetbevezetésében az 1945 után létrejött új rendszert „a parlamentáris és részben a közvetlen demokráciára” (7.) épülőnek nevezte. Ebből újszerűnek mondható a közvetlen demokrácia említése, ugyanakkor határozottan definiálva, mindenféle jelző nélkül demokratikusnak tartja a kiépült politikai rendszert. Érdekesség, hogy a szerző a bevezető tanulmányban megemlíti: néhány párt 1949 után is tovább működött – még sajtókiadványt is megjelentetve – egy-egy eldugott pártházban, tehát a többpártrendszer de jure és de facto sem szűnt meg. Azért kell megemlítenünk ezt, mert a korszakkal foglalkozó írások nem is igen szokták említeni ezt a tényt (pedig milyen jó is lenne pontosan tudni, hogy miért vegetálhattak tovább ezek a pártok, és mi volt a tevékenységük lényege).

Az első nagy tanulmányban (*A polgári ellenzéki pártok Magyarországon nemzetközi helyzetéről, külpolitikai lehetőségéről, 1944–1947, 19–48.*) a szerző egy fontos politikai törésvonal mentén vázolja fel az ellenzéki pártok álláspontját, de nem csupán a parlamenti és azon kívüli pártok külpolitikai programját tette elemzés tárgyává, hanem sokat megtudhatunk a négy koalíciós párt között húzódozó külpolitikai jellegű ellentétekről is. A legérdekesebb rész talán a forrásokban gazdag tanulmányban annak bemutatása, hogy mennyire látták tisztán a pártok a világpolitikai helyzetet, mennyire helyezték el reálisan hazánkat a nemzetközi térben, illetve mennyire látták reálisan az ország jövőjét és lehetőségeit. A pártok realitásérzékét jellemzi a szerző egyik általános megállapítása: „A polgári ellenzéki pártok tevékenységére, programalkotó munkálataira külföldi polgári pártok alig gyakoroltak közvetlen befolyást, külföldi kapcsolataik nem is igen voltak.” (19.) Ami még a reális látásmódot illeti, Izsák Lajos rámutat arra, hogy a polgári pártok is inkább tisztában voltak a realitásokkal, de megjegyzei: a PDP egy ideig nem zárkózott el a határmódosítás lehetőségétől Románia és Csehszlovákia esetében. Ezzel szemben a radikálisok feladták az „igazságos revízió gondolatát” (33.).

Megismerhetjük a Polgári Demokrata Párt programját, amely egyfajta kelet-európai protekcionizmus alapján állt, és nagy hatással voltak rá Jászi Oszkár elképzelései a Duna mentén élő kelet- és közép-európai népek összefogásáról, a határok eltörléséről. Sőt olyan, ma is modernnek tűnő javaslatokat is felvetettek, mint a hazai nemzetiségeknek önkormányzatok létrehozása. A tanulmány bemutatja, hogy a pártok mit írtak programjukba a határon túl élő magyarságról. Ez a külpolitikainak tartott, de legalább annyira belpolitikai törésvonal olyan nagy hangsúlyt kapott, hogy felmerülhet az olvasóban a kérdés: vajon ez a politikai törésvonal az 1945 előtti Trianon-problematika továbbélése, vagy az új pártok háborúra adott válaszreakciója volt.

Izsák Lajos a tanulmányában a külpolitikai kérdéseket mint a pártokon belüli erőviszonyok alakulásában szerepet játszó tényezőt is vizsgálja, így például kiemeli, hogy a Demokrata Néppárt Barankovics- és Pálffy-szárnyra szakadásában szerepük volt az ország Szovjetunióhoz való viszonyának eltérő interpretációinak is. A szerző azt is bemutatja, milyen hatással volt a Szabadság Párt javaslata a parlamentben a semlegesség kérdésében, illetve milyen erőteljes reakciókat váltott ez ki a kommunisták soraiban. A heves reakció világpolitikai okaira is kitér. Ugyanígy elemzi az 1947-es választási kampány külpolitikai elemeit, amelyekre már hatott a Komintern megalakítása és a Zsdanov-doktrína bejelentése. Ezzel összefüggésben a Magyar Függetlenségi Párt is csak addig mert elmenni, hogy egyensúlyt kell teremteni a világban a két nagyhatalom között, és ez tényleg a realitás felismerése, hiszen a hidegháború is erről az egyensúlyról szólt (ha másként is).

A szerző külön tanulmányban értekezik a sajátos helyzetben lévő Polgári Demokrata Párt 1944–45-ös szerepéről (*A Polgári Demokrata Párt 1944–1945-ben*, 48–71.), amelyben a háború előtti tevékenységüket, valamint a háború utáni időszakra történő felkészülésüket is bemutatja. Továbbá jellemzi a potenciális szavazóbázisuk háború utáni helyzetét is, amely törpepárti létre kárhóztatta ezt a kormánykoalícióban belül is ellenzékiként kezelt pártot, amely kezdettől fogva idegen test volt az Ideiglenes Nemzeti Kormányban. Idézetekkel érzékelteti, hogy már a szegedi szervezés és programadás időpontjában is milyen nehézségekkel találta szembe magát ez a párt. Az idézett felhívásuk is a vesztes szerepébe pozícionálta a pártot: „Te, aki éles kritikával kísérsz minden elhangzott szót vagy írást, magad nem állsz ki a fórum elé, és nevedet nem szereted látni a pártlistán, de rettegsz a nyilvánosságtól. Vársz és várod a jövőt, állasz közönnyel, de mégis félve. Nézd pártod erőfeszítését. Segítsél hát a harcban. [...] részvéted a közös munkában erkölcsi parancs, mert ezzel élsz, vagy örökre elbukol.” (51.)

A szerző igen gazdag forrásanyag felhasználásával bemutatja azokat a nehézségeket is, amelyek a pártszervezés során vártak a PDP-re. Többek közt a Budapesti Nemzeti Tanács nem akarta befogadni a párt budapesti szervezetét. Valamint hiába kapta meg a lapengedélyt a párt még 1944 decemberében, a SZEB késett ennek megerősítésével, így a *Világ* csak 1945 májusában tudott elindulni. A tanulmány sajtótörténeti adalékokban is gazdag, hiszen levéltári kutatások alapján rámutat arra, mennyire szorosan kézben tartották a pártmédiát még egy olyan demokratikusnak tartott pártban is, mint a PDP (a főszerkesztőnek kéthetente igazolnia kellett a pártvezetésnek, hogy a párt irányelvei szerint szerkeszti a *Világot*). A szerző bemutatja a párt programját, rávilágít annak ellentmondásosságára, a pártvezetés állandó vitáira. Izsák szerint a párt gyengesége az volt, hogy nemhogy néppárttá nem tudtak válni, de még rétegpárttá sem, mivel egyetlen réteg sem tekintette magáénak a pártot. Jelzi, hogy a PDP és vezetője nyitottsága a legitimizmusra, az úri konzervativizmusra együtt járt a párt ideológiai mondanivalójának kuszaságával. Idézi Teleki Géza miniszter, pártelnök gondolatait a demokráciáról: „Mi a demokrácia, amelyet itt életbe léptetni kívánunk? Nem szégyellem bevallani, magam sem tudom. [...] Tehát keret a demokrácia, amelyet meg kell tölteni [...] Mi az az alkotmányforma, amelyet mi a demokratikus Magyarországon kívánunk? [...] Egy alkotmányos, a nép és a vezetők egyensúlyában gyökerező keret megadja a demokrácia igazi értelmét is.” Izsák szellemesen rámutat a párt legfőbb problémájára: „Ilyen elképzelésekkel nehéz volt a párt tömegeit megnyerni, de még a koalícióban politizálni is.” (60.)

A polgári liberális és konzervatív irányzatok pártalakítási kísérletei 1944–1945-ben című tanulmányból arról szerezhetünk ismereteket, hogy miként és milyen okokból jött létre a polgári politikai térfélen a magyar történelem legkiterjedtebb demokratikus gyűjtőpártja. Ennek a folyamatnak a keretében olvadt be a Kisgazdapártba a Kossuth Párt, a Magyar Köztársasági Párt, a Magyar Földműves- és Munkáspárt. Megtudhatjuk a tanulmányból, hogy mi volt ezzel a kisebb pártok célja. Amint a Kossuth Párt vezetője, Nagy Vince fogalmazott: „mi a legnagyobb polgári pártot akarjuk erősíteni beolvadásunkkal a marxista fronttal szemben” (73.).

Izsák Lajos könyvének ebben a részében valamennyi polgári és konzervatív pártot elhelyezi az 1945-ös pártstruktúrában. Megtudhatjuk, hogy a kereszténydemokráciának több okból sem volt esélye 1945-ben meghatározó erővé válni: Pálffy József és Barankovics István harca a vezetésért két részre osztotta a pártot, amire rásegítettek a baloldali pártok. Egyrészt, hogy jelezze, semmi köze a háború előtti Egyesült Keresztény

Párthoz, a párt még a nevéből is törölte a keresztény jelzőt. A szakadás után Pálffyék a PDP-hez csatlakoztak, míg Barankovicsék „baloldalibb minősítésükkel” megkapták az engedélyt, ám a hercegprímás támogatásának hiányában nem mertek elindulni a választásokon.

A tanulmánykötetből egyetlen parlamenti párt sem marad ki, így a Magyar Szabadság Párt sem. Akkor sem, ha az párt a parlament falai között született és rövid működése is oda korlátozódott, hiszen a pártnak sokáig nem engedélyezték a parlamenten kívüli szervezkedést, és a Lex Sulyok, a választójog korlátozása gyakorlatilag kizárta a választáson való indulásból (*A Magyar Szabadság Párt Története*, 88–97.). Izsák Lajos rámutat, hogy a Kisgazdapártból kizárt Sulyok Dezső alapította Magyar Szabadság Párt létrejöttét különböző okokból a kormánypártok és az ellenzékiek is üdvözölték. A kommunisták elsősorban a kisgazdákkal való jobb együttműködés alapkövének tartották Sulyokék távozását. Izsák kifejti, hogy az ellenzéki radikálisok üdvözölték az újabb ellenzéki párt alakulását, de figyelmeztettek: lehet egy párt a programja alapján népszerű ellenzéki párt, és lehet azért, mert sokan csatlakoznak a kormánnyal szemben állók közül a párthoz. A radikálisok jelezték, hogy ők más módon ellenzékiek: sokkal közelebb állnak a kormánypártokhoz, mint az új ellenzéki riválisukhoz.

Izsák Lajos ezután három rövidebb tanulmányban 1946 és 1947 fontos aktuál- és szakpolitikai kérdéseivel szemlélte a pártok közötti törésvonalakat, majd az 1947-es országgyűlési választások tanulságait foglalja össze (*A parlamentarizmus vesztett csatája. Az 1947. évi országgyűlési választások*, 112–133.) Ismerteti a választójogi törvény változásait, a változtatások politikai okait, a pártok kampányát, illetve a programok bemutatásával átfogó képet ad az 1947-ben kialakult pártrendszeréről. Izsák a Politikatörténeti Intézet levéltárában található kommunista párti dokumentumok alapján rámutat arra, hogy a párt kimondta: érdekében áll, hogy a kisgazdákon kívül ne csak kettő, a kisgazda szavazókat megcélzó párt induljon, hanem a Balogh István vezette Független Magyar Demokrata Párt is. (117.) Feltárja a szerző azt is, hogy milyen anyagi és egyéb források álltak a pártok rendelkezésére, hány kampányrendezvény megtartására voltak képesek, hány plakátot nyomtattak, hány aktivista segítette a munkájukat. A kampánymunka bemutatása annyira alapos, hogy az olvasónak akaratlanul is eszébe jut, hogy összehasonlítható-e nagyságrendjében és intenzitásában az akkori kampány a mostaniakkal. Vajon mit tudna ma elérni egy párt, ha 225 000 aktivistája lenne, mint az MKP-nak? Vajon meghaladja-e ma a pártok választási időszakban felhasznált papírmennyisége az SZDP akkori, 40 000 kilogramm felhasznált mennyiségét? (121.)

A választások lefolyásáról és eredményéről is alapos elemzést kaphatunk, ám itt egy talán nem eléggé világosan kifejtett gondolat is szerepel a „kékcédulás” visszaélésekről. Eszerint „ez a „művelet”, illetve akció az MKP-nak és a korabeli magyar demokráciának felmérhetetlen károkat okozott (127.). Azt sajnos nem fejt ki a szerző, hogy miként ártott ez az MKP-nak.

Az 1947-es választásokról szóló fejezet után négy tanulmány következik, amelyek az 1947 után kialakuló és 1949-ig nagy sebességgel egyszerűsödő, gyakorlatilag egypártrendszerre váló pártrendszerrel foglalkozik, elsősorban az ellenzéki pártok szemszögéből, *Egy rövid életű ellenzéki párt és vezetője Magyarországon 1947-ben* címmel (134–140.). Pfeiffer Zoltán pártját, a Magyar Függetlenségi pártot mutatja be. Ismerteti Pfeiffer életútját, a párt választási kampányát, parlamenti szerepléseit, valamint a párt megsemmisítésének folyamatát. Figyelemre méltó, hogy a legújabb kutatási eredményeket felhasználva a szerző még arra is kitért, hogy a magyar elhárítás csak 1962-ben döntött úgy, hogy az emigrációban élő Pfeiffer „ellen a jövőben nincs szándékunk akciót végrehajtani” (140.).

Mivel a tanulmányok abban a sorrendben mutatják be az ellenzéki pártokat, amilyen sorrendben a kiépülő kommunista diktatúra szétverte őket, a következő tanulmány tárgya a Demokrata Néppárt (*A Demokrata Néppárt a parlamentben, 1945–1949*, 141–154.). A tanulmány első része egy kissé gyengíti a kötet monográfia-jellegét, mivel 1945-től ismerteti a Barankovics-féle párt történetét, gyakran ismételve azt, amit már egy korábbi, a keresztény pártok 1945-ös helyzetéről írott tanulmányában olvashattunk. Ugyanakkor több olyan elem található ebben az írásban a DNP korai történetére vonatkozólag, amelyek nem szerepeltek az előbb említett első tanulmányban. A pártot Izsák Lajos hiteles ellenzéki pártként jellemezi, amit a polgári rendszer törvényi leépítése elleni erőteljes parlamenti fellépéseikkel támaszt alá. A DNP a Mindszenty-per alatt kommunista nyomásra oszlatta fel önmagát, amihez a szerző azt a megjegyzést fűzte: „Úgy tűnt, hogy a DNP feloszlásával – legalábbis az MDP vezetői azt várták – a polgári pártok »véglegesen« elvesztették képviselőtüket a hazai politikában.” (154.)

A magyar parasztságnak és pártjainak 1947–1949-es sorsfordulója című fejezet egyszerre mutatja be a parasztság társadalmi helyzetének drasztikus megváltozását és az őket képviselő pártok helyzetének fokozatos ellehetetlenülését (155–162.). Izsák az NPP dokumentumai alapján rámutat, hogy a párt még Veres Péter szerint is csak két alternatíva közül választhatott: „vagy a kapitalizmust és a polgári berendezkedést

megőrizni szándékozók mellé áll, vagy azok mellé, akik a fennálló viszonyokat szocialista irányba próbálják fejleszteni” (157.). Mint tudjuk, az FKGP maradványai is beálltak a sorba, és tagjaikat a kis- és középparasztság képviselőjére és a szövetkezők támogatására szólították fel. A pártok haldoklásának utolsó fázisa a Függetlenségi Népfrontba való beolvadás, a pártok nélküli egypártrendszerbe történő beilleszkedés volt, ahol szövetséget kötöttek a rövid távú vegetatív túlélésért. Ennek ára hosszabb távon a pártok önkéntes elhalása volt. Ahogy Rákosi Mátyás mondta az MDP KV 1948. november 27-i ülésén: a Népfront nem lesz tömegszervezet, a célok azonossága tartja majd össze, amelyeket az MDP határoz meg. „Szövetségben vagyunk, és ugyanakkor a szövetségesek likvidálására is irányt kell venni. Ez persze nem könnyű. Az ember csinál valamit, és annak az ellenkezőjét is csinálja.” (159.) A „kompromisszumra kész” kisgazdák és a parasztpártiak megkapták készségességük árát: képviselői helyeket, Dobi István személyében miniszterelnököt adtak a kisgazdák és a kormányban két-két kisgazda- és parasztpárti miniszter volt.

A következő tanulmány (*Az ellenzéki pártok a fordulat éveiben*, 163–178.) kimondottan az ellenzéki pártok 1947 és 1949 közötti történetét dolgozta fel. (Megjegyzendő: a szerző ismét foglalkozik a DNP és az MFP történetével, holott a két párt történetét néhány fejezettel ezelőtt külön-külön tárgyalta már, és történetük bemutatását le is zárta ezekben a tanulmányokban.) Végigkövethetjük a Radikális Demokrata Párt-szövetség (MRP és a PDP szövetsége), valamint a Független Magyar Demokrata Párt politikai tevékenységét is, noha a kötet logikájából az is következtethető, hogy ezzel a két párttal is külön tanulmány foglalkozik. A kötet ezen fejezete adja meg a választ arra is, hogyan lett a többpártrendszerből egypártrendszer, miként olvadhatott be a Népfrontba – „saját kérésükre” – a három megmaradt ellenzéki párt: a PDP, az MRP és a FMDP. Mint Izsák megjegyzi: „A polgári-kispolgári ellenzék »maradványainak« az új Függetlenségi Népfronthoz csatlakozását Rákosi Mátyás – nem kevés demagógiával – a népfront megnövekedett vonzerejének tulajdonította.” (176.) Miután a PDP kommunista nyomásra beolvadt a Radikális Pártba, a két ellenzéki párt került be a Népfrontba. Az FMDP 4 jelöltet, az MRP 3 jelöltet adhatott.

A következő írás elsősorban a korszak belpolitikai eseményeinek, „két fordulatának” külpolitikai okait mutatja be, de egyben háttérrel ad a korszak magyar politikatörténeti eseményeinek megismeréséhez is („*Két fordulat*” *jelenkori történelmünkben: 1944–1945 és 1947–1949*, 178–187.).

Az 1945 és 1949 közötti időszakot feldolgozó tanulmányok sorát egy nagyon fontos belpolitikai esemény és annak előzményeinek bemutatása

zárja. A *Mindszenty-per és Eszterházy Pál* című írásában a per részletein túl a szerző arra is kitér, hogy milyen hatása volt a hercegprímásnak a magyar pártrendszer alakulására, illetve milyen hatást gyakorolhatott politikai szerepvállalása a választások eredményére. A tanulmányból megtudható, hogy milyen módon készült fel a kommunista párt a legerősebb ellenfelével, az egyházzal való leszámolásra: megfigyelve működését és stratégiát kidolgozva a leszámolásra. Szintén megtudhatja az olvasó, hogy ebben a nemzetközileg is jelentős játszmában miként vett részt a pápa, amikor a hercegprímást védve, szuverén jogainak egy részét átruházta rá. Továbbá az is kiderül, hogy az ENSZ ez ügyben összehívott ülése előtt Truman elnök felmentette a magyar népet, mert „Magyarországon rendőrállam van és a magyar nép nem felelős kormányának tetteiért” (213.). Új szempontból vizsgálja a pert Izsák azzal, hogy bemutatja: miként keveredett bele, teljesen véletlenül, a nagy leszámolásba Eszterházy Pál.

A rövid életű második köztársaság történetét bemutató tanulmányok után Nagy Imre első kormányával foglalkozik a szerző (*Nagy Imre első kormánya, 1953–1955*, 216–228.). Ismerteti Rákosi bukásának körülményeit, a társadalomra és a gazdaságra vonatkozó adatok illusztrálásával bemutatja Nagy Imre kormányának programját és annak megvalósítását. Izsák Lajos a párt dokumentumok segítségével rámutat arra, hogy Nagy és Rákosi között az ellentét teljesen nyílt volt, még a pártfórumokon is ellentmondásba keveredtek egymással. Végül pedig ismereti a harc végeredményét: hogyan vált Nagy a párt miniszterelnökéből Hruscsov szerint „pártellenessé”.

A *Pártok az 1956-os forradalomban* című tanulmányából (229–241.) arról kaphatunk képet, hogy miként állt helyre hét év diktatúra után, gyakorlatilag napok alatt az 1947-es koalíciós kormányzás, miként alakult újjá szinte valamennyi 1947-es ellenzéki párt is. Programjukból megtudhatjuk, hogy a második köztársaság újjáalakult pártjai nem akartak visszarendeződést a társadalomban, csak demokratikus pártrendszert. Érdekes, hogy az egykori Pálffy- (KDNP) és Barankovics-párti (DNP) ellentét is néhány nap alatt végigsöpört az országon, mintha a diktatúra csak egy rövid filmszakadás lett volna, és a pártrendszer ott folytatta volna alakulását, ahol a diktatúra bevezetése erőszakosan félbeszakította.

Az utolsó előtti fejezet a Kádár-rendszer politika-, gazdaság- és társadalomtörténeti összefoglalója, amely elsősorban a tényekre, s csak másodsorban az elemzésekre szorítkozik. Egy, a korszakról szóló, általános – a szakpolitikák történetben nem elmélyülő – monográfiának kitűnő része lehetne *A Kádár-rezsim és a nemzet válasza, 1956–1990* (243–272.).

Az utolsó fejezet az 1990 utáni történéseket foglalja össze. A kötet tematikáját tekintve szerencsésebb lett volna, ha ez a tanulmány kimarad a kötetből, mert a korszak semmiképp sem kapcsolható az 1945 és 1990 közötti periódushoz. A kötetbe kerülésének egyetlen magyarázata lehet, mégpedig az, hogy ebben is nagy szerepet kap a pártrendszer bemutatása (*Szabad választások Magyarországon: 1990, 1994, 1998, 273–280.*).

Izsák Lajos kötete két szempontból is nagy hasznára lehet a második világháború utáni politikátörténet iránt érdeklődőknek. Egyrészt a tanulmányok az 1945 és 1949 közötti történelmünk egy új, alapos, az összefüggéseket feltáró monográfiájává állnak össze. Másrészt azok is nagyban támaszkodhatnak erre a kötetre, akik a 20. század második felének magyarországi pártrendszerei iránt érdeklődnek.

Szajda Szilárd

Életműkötet*

A bevezető rendhagyó. A szokásos könyvajánló, könyvismertető, módszertani megjegyzések és udvariassági körök helyett mintha egyenesen a közepébe vágnánk, máris egy tanulmányt olvasunk, amelyben áttekinthetjük Magyarország történetét 1944-től 1956-ig, majd egy kitekintéssel a rendszerváltásig. Örülhetnek a vizsgára készülő egyetemi hallgatók, mert ilyen lényegre törő és rövid összefoglalást ezekről az évtizedekről aligha kaphatnának. Nem hiszem azonban, hogy Izsák Lajos a hallgatók kedvéért írta meg ezt az elemzést. Másról van szó. Mielőtt azonban válaszolnék arra, hogy mi a jelentősége a rendhagyó bevezetőnek, egy hosszabb kitérőt kell tennem.

Az első rész közel húsz tanulmánya több évtized tudományos kutatómunka eredményeit mutatja be. Bármilyen meglepő, ezek között ott van a Polgári Demokrata Párt 1944–1945-ös történetét taglaló és a *Párttörténeti Közleményekben* 1974-ben megjelent írás, és nem ez az egyetlen, a rendszerváltás előttről válogatott szöveg. Izsák Lajos azok közé az 1944 utáni korszakkal foglalkozó történészek közé tartozik, akiknek életműve vállalható a rendszerváltás után húsz évvel is. Nagy szó ez, kevesen mondhatják el ezt magukról, még kevesebben válogatnák bele a hetvenes-nyolcvanas években készült írásaikat egy ma megjelenő tanulmánykötetbe. Az emberben óhatatlanul felmerül a kérdés, hogyan volt

* Izsák Lajos: *Pártok és politikusok Magyarországon 1944–1994* (Budapest, Napvilág kiadó 2010 466 p.)

lehetséges ma is érvényes szövegeket közzé tenni harminc-negyven évvel ezelőtt? A historiográfiai válaszhoz az ELTE BTK Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszékén létrejövő műhelyhez kell visszanyúlni, amelynek professzora Balogh Sándor volt. Izsák Lajos Balogh Sándor iskolájából indult: a ténytörténelemből. Aki az itteni előadásokat hallgatta, az gyorsan rájött, hogy a kor marxizmusának ideológiai indíttatású követelményei alól a műhely tagjai kibújtak, nemcsak azzal, hogy az 1947-et követő évekre valahogy sosem jutott idő a szemináriumokon és előadásokon, de a publikációk stílusa is látványosan elütött a „tudszoc” tanszékekről és más műhelyekből kikerült irományoktól. Nem voltak könnyű olvasmányok! A hallgatónak adatok tengerén kellett átrágnia magát, de hát éppen ez volt a lényeg: a tényekhez való következetes és szakszerű ragaszkodás, a szóról szóra bizonyítható, tehát védhető, aprólékos és a legnehezebb kirakójátékra emlékeztető türelmes rekonstrukciók elvégzése, az aprólékos kutatás. Izsák Lajos témaválasztása különösen szerencsés volt, hiszen a polgári ellenzéki pártok történetével való ilyenét foglalkozás provizórikusnak tűnő, elfeledésre ítélt szervezeteiről és politikusokról szólt, amely a Magyar Kommunista Párt, majd a Magyar Dolgozók Pártja „diadalának” árnyékában jelentéktelennek tűnő epizódok megörökítésének tetszett, tehát jó lehetőséget adott a tárgyilagos történeti munka számára. Így született meg a *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944–1949* című nagymonográfia 1983-ban, amelynek első sorai között a szerző élesen szembeszállt az említett elhallgató és leegyszerűsítő törekvésekkel, teljes joggal. A disszertáció és a könyv szakmai körökben egyértelmű elismerésben részesül, így 1985-ben megjelenhet a már népszerűbb formába öntött *A Keresztény Demokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt 1944–1949* címet viselő kismonográfia a Négy évtized-sorozatban. Ezek a művek – mai szemmel – nem kisebb szerepet játszottak, mint a 20. században meglehetősen erőteljes hazai polgári demokratikus hagyománykör 1944 utáni részének beemelését a nemzeti emlékezetbe a rendszerváltást megelőző évtizedben.

1989–1990 aztán megmutatta, hogy ezeknek a pártoknak, vagy a koalíciós idők balrabb helyezkedő pártjai demokratikus csoportjainak és személyiségeinek története negyven év elteltével sem fejeződött be, hanem folytatódott. Így fordult Izsák Lajos érdeklődése a kutatási lehetőségek megszületését követően az utótörténet, egyrészt az ötvenes évek és az 1956-os rövid életű újjászületés, másrészt az 1989–1990-es újjászerveződés felé. A kilencvenes évektől tehát tanulmányok sora született tollából, illetve 1994-ben megjelent a *Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944–1956* című dokumentumokat is tartalmazó mo-

nográfia, amely beemelte a vizsgálatába a Független Kisgazdapártot is. A pártprogramok világosan érzékeltették, hogy az ellenzékre mennyire szükség lett volna a független, demokratikus többpárti parlamentarizmus fenntartásában, de az egyre centralizáltabb politikai erőter szereplői a szovjet túlhatalommal a hátuk mögött mind kíméletlenebbül kényszerítették a politikai porond elhagyására ellenfeleiket nem utolsósorban kriminalizálásukkal, nemzetellenesnek, reakciónak, haladásellenesnek, egyszóval ellenségnek bélyegezve őket. Eközben óriási fölényrel nyertek parlamenti választást 1949-ben, és szüntelenül népbarátiságáról és demokratizmusáról szavaltak.

Izsák Lajos könyveiben és tanulmányaiban egyre pontosabban és leltisztultan formálódott ki az 1944–1949, illetve az azt követő időszak politikatörténeti képe, amely egyetemi tankönyvekben és segédkönyvekben is nyilvánosságot kapott. A bevezető tehát csak látszólag népszerű összefoglaló. Valójában több évtizedes kutatás, tapasztalat, új források által feltárt, más történészek, visszaemlékezők, különféle interperetátorok által leírt ismeretek és ezek kritikája nyomán leszűrt végkövetkeztetés. Olyan szintézis, amely nem tud, mert nem is akar elvonatkoztatni a tényektől, sőt azok jelentőségét hangsúlyozza minden „tényfüggetlen” történetírással szemben. Olyan szintézis, amely nem hajlandó semmilyen aktuálisan jól eladható szándék érdekében „megfelekedezni” erről-arról, hogy nagyobb nyomatékot adjon koncepciójának. Ennek a bevezető összefoglalónak az ad hallatlan meggyőző erőt, hogy itt minden mondat sokszorosán átgondoltan került papírra, szinte a szavaknak is hangsúlya van, nem kihagyható, elhagyható, átinterpretálható, hanem úgy pontos, ahogy ott szerepel. Nem mondanám kánonnak, de valami hasonlóról van szó.

Izsák Lajos persze nem vitatkozik, példát ad. Megszívlelendő példát. Az ő történészi ars poeticájának a hetvenes évektől napjainkig ugyanis – ismétlem – nem kellett változnia. A végeredmény egy tudományosan megalapozott, ma is egyértelmű és határozott állásfoglalás elsőrangú jelenkortörténeti kérdésekben. Egészen pontosan a polgári demokratikus hagyomány bemutatásában és erre épülő értékelésében. Amíg a hetvenes években a polgári ellenzék a szocializmus végtelennek tűnő korszaka beköszöntével vált látszólag jelentéktelenné, ma ez pontosan ellenkező előjellel tér vissza, terjed és válik mainstream állásponttá. 1944–1948-at kizárólag az ötvenes évek előzményeként tárgyaló értelmezés, vagyis a szovjetizálás mindent átfestő képében a parlamentáris demokrácia erői újra láthatatlan és lényegtelen jelenséggé degradálódnak. A polgári demokratikus Magyarország pártokban, programokban, személyiségekben, tevékenységben megnyilvánuló jelenléte egyes történészek szerint

másod, sőt harmadlagos, irreleváns, felejtésre ítéendő, említhető vagy említésre sem méltó, epizodikus eleme ezeknek az éveknek. Sőt, ahogy a Horthy-korszak egyre magasabbra kerül, a benne jelenlévő demokratikus ellenzék visszamenőleg is leértékelődik. Nemcsak a szociáldemokrata párt, de az FKGP, a Nemzeti Parasztpárt és az antifasiszta, náciellenes polgári baloldal egyaránt. A bevezető ezzel szemben világosan sorolja azokat a tényeket, amelyek révén ezeknek a pártoknak az értékét 1944-et követően meg lehet és meg kell ítélni. Izsák Lajos a szovjetizáló szürkehályogosokkal szemben világosan és ismételten leszögezi, hogy a Kisgazdapárt leszalámizását, és az 1947-es kékcédulás választásokat követően igenis jelentősnek tekinthető a magyar történelemben a polgári ellenzék utolsó újjászerveződésének pillanata, sőt hozzá teszi a „*Két fordulat*” *jelenkori történelmünkben: 1944–1945 és 1947–1949* című tanulmányban: „*Magyarország történetében ez az időszak lényegében két fordulatot is eredményezett. Az egyik az 1944–45-ben elkezdett többpártrendszerű demokratikus jogállamiság megteremtésének a kísérlete és a koalíció évei voltak; a másik fordulatot pedig az jelentette, hogy 1949-re kialakult az egypártrendszer, vele párhuzamosan kiépült a szovjet típusú államrendszer, az úgynevezett proletárdiktatúra, s vele együtt megteremtették a rendőrállamot.*”

Minden ármány ellenére az 1947-es választások után a demokratikus erők egy rövid időre ugyanis megmutatták erejüket, s ha a magyar történelem inherens tendenciáit akarjuk megérteni, láthatjuk a parlamentáris demokrácia plebejus-polgári formája melletti elköteleződés dominanciáját magyar társadalomban. Az 1947-es választást követő parlament a polgári pártok erős ellenzékbe szerveződésének ígéretét jelentették egy olyan hatalommal szemben, amelyben – különösen a szociáldemokraták között – még demokratikus partnerekre is lehetett találni.

A polgári és demokratikus erők szempontjából az 1945–1948 közötti időszak mindig is a demokratikus köztársaság megteremtésének heroikus kísérlete marad. Levert forradalomnak is nevezhetnénk, akár 1848–1849-et vagy 1956-ot. Hasonlással az 1947-es választásokat követő hetek, hónapok a Világos előtti utolsó reménytelen csaták időszaka, de még a szabadságharc történetének része. Ezt nem Izsák Lajos mondja, hanem én toldom meg álláspontját. Különös, hogy amíg a két nagy forradalom és szabadságharc történetekor nem jut eszébe történésznek, hogy azokat a győztesek felől értelmezze, addig az 1944–1948-as korszak esetében előszeretettel kibővíti azoknak a progresszív tényezőknél a szerepét, akik történetének megírására Izsák Lajos szakmai tudásának legjavát áldozta, és persze akik ugyanúgy alul maradtak, mint az 1948-asok, vagy az '56-osok.

A különös bevezető után sorjázik a sok tanulmány, amely közül a többség természetesen az 1944–1949 közötti időszak politikai életéről szól. Ugyan megjelentek korábban, mégis hasznos együtt a nagyközönség elé tárni őket. Jó részük ugyanis szinte alig elérhető helyen látott napvilágot. Több egy-egy pályatárs születésnapja tiszteletére készült kötetben jelent meg. (Székely György, Szuhay Miklós, Niederhauser Emil, Kenyeres Zoltán, Pölöskei Ferenc, Orosz István.) Izsák Lajos azzal tisztelte meg kollégáit, hogy nem másodközléssel szerepelt ezekben a tanulmánykötetekben, amelyek – mint közismert – gyakorlatilag alig elérhetőek, kis példányszámban, bolti forgalomba be nem kerülten hagyták el a nyomdát. (A Magyar Szabadság Párt történetéről szóló anyag pedig Pápán jelent meg a Sulyok Dezső tiszteletére rendezett konferencia anyagaként.) Hozzá kell tenni, hogy a *Jogtörténeti Szemle* sem a könnyen megszerezhető folyóiratok közé tartozik, innen két írást is válogatott a szerző.

A „két fordulattal” jellemezhető alapvetés gondolatísága tükröződik az agrárpolitika tanulmányokban is, ahol az ellenzék 1945–1946-os magatartását a jogállami eszközök melletti kiállás és a kárpótlás igénye jellemezte. 1947-ben ezt a földdel rendelkezők védelme vette át, míg a második fordulat időszakát már teljesen más viszonyokkal írja le a szerző, amelyben először a politikai és gazdasági érdekvédelem felszámolása, majd a parasztság kiszípolyozásán át az egész társadalom szó szoros értelemben vett kiéheztetéséig jut el a rákosista rendőrállam. A napnál is világosabb, hogy a nagybirtok felszámolása és a differenciált birtokos parasztság létrehozása, illetve ennek differenciált felszámolására tett meglehetősen hatékony, ám 1953-ban megbukott kísérlet nem fér bele ugyanabba az értelmezési keretbe.

Természetesen a tanulmányokban foglalt minden kérdésre nem térhet ki a recenzió szűkre szabott keretein belül. Feltétlenül meg kell említeni azonban a külpolitika, a nemzetpolitika nagy kérdésével kapcsolatos írásokat és megállapításokat. Nem véletlen, hogy a szerző a legelső helyre éppen az ellenzéki pártok külpolitikájáról szóló terjedelmes tanulmányát tette. Remény és keserű kijózanodás története ez. Előbb következik ez be a határainkon túl élő magyarság sorsát, valamivel később a békeszerződést és legvégül a függetlenség esélyét illetően. De amíg a koalíciós erőterben e kérdések nyíltan napirendre kerülhetnek, az ellenzék tiltakozást javasolhat a párizsi döntés ellen, hogy aztán tudomásul vegye a megmásíthatatlant, 1947 őszéig még önállóan meghirdetett függetlenségi programmal léphet fel, addig a szovjetizálás időszakában, 1947 végétől erre már nincs lehetősége. Itt is jól meghúzható a szakaszhatár.

Ma is megrázó a békeszerződés ratifikációs parlamenti vitáját felidézõ önálló írás, amely egyszerre mutatja be egy még sokszínű parlament fájdalmas és sokrétû reakcióját a második Trianonra és érzékelteti a szovjet megszállás megszûnésével, a szuverenitás visszaszerzésével kapcsolatban táplált remény elvesztését a Nagy Ferenc-kormány szétverését követõ hetekben.

A második fordulatról, az 1947–1949 közötti, illetve az utána jövõ évekrõl szóló írások természetesen nem kelthetnek vitát. Ezek a tanulmányok részben azokban a kutatásokban való részvételt dokumentálják, amelyek az ötvenes évekrõl, a koncepciós perekrõl szólnak, és amelynek egyik terméke a Gergely Jenõvel közösen készített Mindszenty vizsgálati és perdokumentáció volt. Ennek egyik vonatkozásáról, az Eszterházy Pál elleni eljárásról kapunk képet egy tanulmányban.

Izsák Lajos munkásságában a pártok mellett fontos szerep jutott más politikai intézmények és jelenségek vizsgálatának. Ezek közül a kötet tanulmányai a választáskutatásba és a kormányok történeti vizsgálatába engednek betekintést. Mégis a pártokhoz a leghûségesebb, és amikor a források engedték, azonnal folytatta a polgári pártok történetének feltárását 1956-ban, majd szinte átlépve a történettudomány határmezsgyéjét, 1989–1990-ben is. Ezt dokumentálják a befejezõ tanulmányok.

A kötet második fele politikusportrékat tartalmaz. Meg kell jegyezni, hogy egyet, nevezetesen Pfeiffer Zoltánét már az elsõ részben megrajzol az *Egy rövid életû ellenzéki párt és vezetője Magyarországon 1947-ben* címû írásban a szerzõ. A huszonnégy portré azonban a második részben sorjázik. A válogatást Izsák Lajos így indokolja: „*A politikuspályák elemzése, a portrék elkészítése adódott a pártok történetének kutatásából, valamint abból, hogy mind az egyetemi oktatásban, mind a közvéleményben nagy igény mutatkozott elkészítésükre, megírásukra. Ezek a politikusok ugyanis vagy valamelyik párt vezető személyiségei voltak, vagy fontos állami, közjogi funkciót töltek be. Így valamilyen módon formálói voltak 1944 utáni történelmünknek.*”

Az életrajzok valamennyi miniszterelnököt bemutatják 1944-tõl 1993-ig. Különösen szerencsés a jelenkortörténeten túlnyúlóan Antall József szerepeltetése, akit az 1944 utáni, az 1956-os polgári demokratikus hagyomány és a nyugat-európai modern kereszténydemokrácia kapcsolatának megtestesítõjeként tisztelhetünk. A kormányfõkön kívül ott szerepel a koalíciós korszak pártjainak elsõ számú vezetõi közül Balogh István, Barankovics István, Kéthly Anna, Slachta Margit, Sulyok Dezsõ, illetve néhány valóban fontos politikus, mint Kovács Béla, Peyer Károly és Zsedényi Béla. Zsedényi szerepét egyedülálló közjogi helyzete is indokolja,

nevezetesen, hogy nemcsak az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke volt, de harmadmagával az államelnöki tisztet is betöltötte.

Életrajzi tanulmányokról van szó, amelyek a személyes életút mellett a politikai karrierre helyezik a hangsúlyt, és a legfontosabb tisztségeknél minden esetben beágyazódnak egyfajta politikai környezetrajzba. Alig kétséges előttem, hogy a laikus olvasó számára a kötetnek ez a része lesz olvasányosabb, már csak az élvezetes stílus és ugyanakkor színvonalas kifejtés miatt is. Külön is kiemelném a bohém Dinnés Lajos humorral gazdagon fűszerezett portréját, vagy Fock Jenőjét, akinek az 1968-as gazdasági reformban játszott meghatározó szerepét teljes joggal hangsúlyozza Izsák Lajos.

Sok esetben összefoglaló értékeléseket is kapunk a szereplőkről. Vajon a miniszterelnökök közül a történelem kinek a szerepét ítéli sikeresnek, vagy csak pozitívnak, még akkor is, ha távozása vereségnek számított? Miklós Béla életrajza így fejeződik be: *„Halálával olyan államférfi távozott az élők sorából, akinek kétségtelenül jelentős szerepe volt a magyar demokrácia megvalósításáért folyó küzdelemben.”* A magam részéről ezzel teljes mértékben egyet tudok érteni. A válaszok azonban nem minden esetben fogalmazhatók meg egyértelműen, véglegesen, és a szerző sem vállalkozik erre. Az életrajzok alapján azonban az olvasó kedve szerint kísérletet tehet megfogalmazására. Gazdag tényanyagot kap segítségül.

A kötet Izsák Lajos történelmi életműve minden értékét felvonultatja az olvasó előtt. A politikai aktualitások, az elhamarkodott, a megalapozatlan ítéletek felől a tudományos vizsgálódás fontosságának felismerése, a kiküzdött, de maradandó igazságok megbecsülése felé viszi olvasóját. Ezért érdemes elmélyedni benne.

Feitl István